



# ERKEN OKUR-YAZARLIK BİLEŞENLERİ



Erken okur-yazarlığın bileşenleri Gibney (2019)' e göre;

- Fonolojik farkındalık
- Yazı farkındalığı
- Alfabe bilgisi
- Sözel dil bilgisi ve sözcük bilgisi
- Okuma farkındalığı: Dinleme, anlama, kavrama becerileri olarak sıralanabilir

## Fonolojik Farkındalık

- **Fonoloji;** dilin öğelerini araştırarak, bu öğeleri oluşturan ses birimlerle, sesbirimlerin görevleriyle ve birbirleriyle olan etkileşimleriyle ilgilenir.
- **Fonolojik farkındalık;** konuşma dilindeki sesler kadar, çevrede duyulan seslerle ilgili bir çok farklı kavramı kapsayan bir terimdir.
- ✓ Sözcüklerdeki başlangıç seslerini fark etme,
- ✓ Bileşik sözcüklerdeki sözcükleri fark etme,
- ✓ Basit kafiyeler üretme,
- ✓ Kafiyeli sözcükleri tanıma,
- ✓ Üç sesbirimden meydana gelen sözcüklerin sesbirimlerini ayrı ayrı söylemeyi içerir.

Fonolojik farkındalık için, çocuğun sözcüklerdeki sesleri (sesbirimleri) öğrenmesi gerekir. Bu farkındalık aynı sesle başlayan iki sözcüğü tanımayla başlar. Çocukların sesi anlaması sözcüklerin parçalarını anlamaları demektir. İlk olarak amaç çocuğun başlangıç sesini ayırt edebilmesidir.

Ses birimleri seviyesinde fonolojik farkındalık çeşitli görevleri içerir:

- ✓ Aynı sesin tekrarı (kal, kır, sal: hangisi farklı sesle başlıyor?)
- ✓ Sesbirimi ayırt etme (bal sözcüğünün ilk sesi nedir?)
- ✓ Sesbirimi eşleştirme (kal, dar: hangi sözcük kar sözcüğünün ilk sesi ile başlıyor?)
- ✓ Sesbirimi tamamlama (tuz resmini göstererek -tu dedikten sonra kalanını (-z) tamamlamasını isteme)
- ✓ Sesbirimlerini birleştirme (s-e-l sesleri tek tek söylenerek, hangi sözcüğün olduğunu sorma)
- ✓ Sesbirimi atma («kal» de ve sonra «l» sesini at ne kalır?)
- ✓ Sesbirimi harmanlama («kal» de ama «a» sesi yerine «i» dersek ne olur?)
- ✓ Sesbirimlerin yerini değiştirme («kat bal» dedikten sonra «bal kat» diyebilmesi)

Okumayı öğrenme, sözlü konuşmanın ses yapısı hakkında ciddi bir farkındalığa sahip olmayı gerektirir. Fonolojik farkındalık genellikle kendiliğinden ortaya çıksa da, gelişiminin desteklenmesi için okul öncesi dönemde eğitimin bir parçası olmak zorundadır.

### **Fonolojik farkındalığı gelişmiş olan bir çocuk;**

- ✓ Kafiyeleeri tamamlayabilir ve oluşturabilir.
- ✓ Kelimeleri hecelere, heceleri seslere ayırabilir ve birleştirebilir.
- ✓ Bir kelimenin ilk, orta ve son sesini ayırt edebilir.
- ✓ Aynı sesle başlayan ve biten kelimeleri fark edebilir.
- ✓ Bir sözcükteki seslerin yerini değiştirmenin sözcüğün anlamını değiştireceğini kavrar.

Çocuklar fonolojik farkındalığı;

- ✓ Müzikteki ritimlere göre yürüyerek,
- ✓ Şiirdeki kafiyeleere vurgu yaparak,
- ✓ Konuşulan sözcüklerde hecelerde alkışlayarak ritim tutarak gösterebilirler.



## Yazı Farkındalığı



**Yazma;** sözlü veya sözsüz konuşma seslerini, görsel motor sembollere çevirme sürecidir. Eli kullanma becerisi, tam gelişmiş görme yetisi, dikkat ve dile ilişkin bir kavrayış yazma için önem taşıyan niteliklerdir.

Çocukların yazının fonksiyonunu ve şekillerini fark etmesi, çocuğun gelişiminde önemli bir yer tutar. Çünkü bu farkındalık harfin şekillerini, isimlerini, seslerini ve sonuçta sözcükleri fark etmeye doğru atılan ilk adımdır. Bu yüzden yazı farkındalığı çocukların okumayı öğrenebilmeleri için temel oluşturur.

Yazı farkındalığının gelişimi, yeni doğan dönemde görme ve işitme ile başlar. Özellikle kitap okunan bebekler yaklaşık 1 yaşına geldiklerinde görsel ve işitsel becerilerinin gelişmesi ile birlikte hikayeyi takip edebilir, yazı ve resim arasındaki farkı tanımaya başlar. 2-3 yaşında ise çevrelerinde gördükleri pano, tabela vb deki birkaç harfi tanıyabilir.

Çocuklar erken yaşlarda yazı benzeri karalamalar yaparlar. Bu davranış yazı farkındalığının temelini oluşturur. Bu davranış çocuğun yazmayı öğrenmeden önce, yazdıklarının bir anlamı olduğunu bildiğini gösterir.



- 
- 
- Çocuğun bir kitabın ön ya da arka yüzünü gösterebilmesi,
  - Kitabın adının nerede olduğunu göstermesi,
  - Kitabın adının ne işe yaradığını ifade edebilmesi,
  - Okunacak yeri, sayfada okumaya nereden başlanacağını ve en son nerenin okunacağını göstermesi,
  - Kısa ve uzun sözcükleri gösterebilmesi,
  - Bir harf göstermesi,
  - Büyük harf ve küçük harfleri gösterebilmesi,
  - Sayfada bir cümle göstermesi gibi beceriler **yazı farkındalığı becerileridir** ve bu beceriler aşamalı olarak gelişir.


- 
- 
- Okul öncesi dönemde, çocuğun kalemi düzgün tutması ve çizgi çalışmalarını doğru şekilde tamamlaması, yazma becerisinin gelişiminde önemlidir.
  - 3-5 yaşlarında çocuğun elini kullanma becerisi, bir örneğe bakarak benzerini çizme aşamasından, elini kaldırıp ona yakın yerden yeniden çizmeye başlama aşamasına doğru ilerler





## Alfabe Bilgisi

- ▶ Çocuklar çevrelerindeki yazıyı öncelikle görsel bir obje olarak düşünürler. Harflerle sesler arasındaki sistematik ilişkiyi tanıdııkça harfleri tanımlayabilir, her harfin bir sesi olduğunu ve bu harflerin birer ismi olduğunu öğrenirler.
- ▶ Çocuğun yazı dilini kullanmaya başlaması ile ilgili ilk girişimi kağıt üzerine yaptıkları basit karalamalardır. Ardından dilin konuşma ve yazma kodlamalarını oluşturan harfleri anlamaya başlarlar. Bu kazanımlar, çocuğun alfabe bilgisini kazanımı için önemli bir aşamadır.
- ▶ Alfabe bilgisi ilk olarak kendi ismindeki harfleri fark etmesiyle 4 yaş civarında başlar.
- ▶ Günlük rutinler ve etkinlikler aracılığı ile çocukların harflerle sesler arasında bağlantı kurmalarını sağlamak, alfabetik ilkeyi tanımalarına yardımcı olur. Örneğin; çocukların isimleri tanınması ve harflerle yeni isimler üretmesi alfabeyi öğrenmek için iyi bir başlangıç etkinliği olabilir.


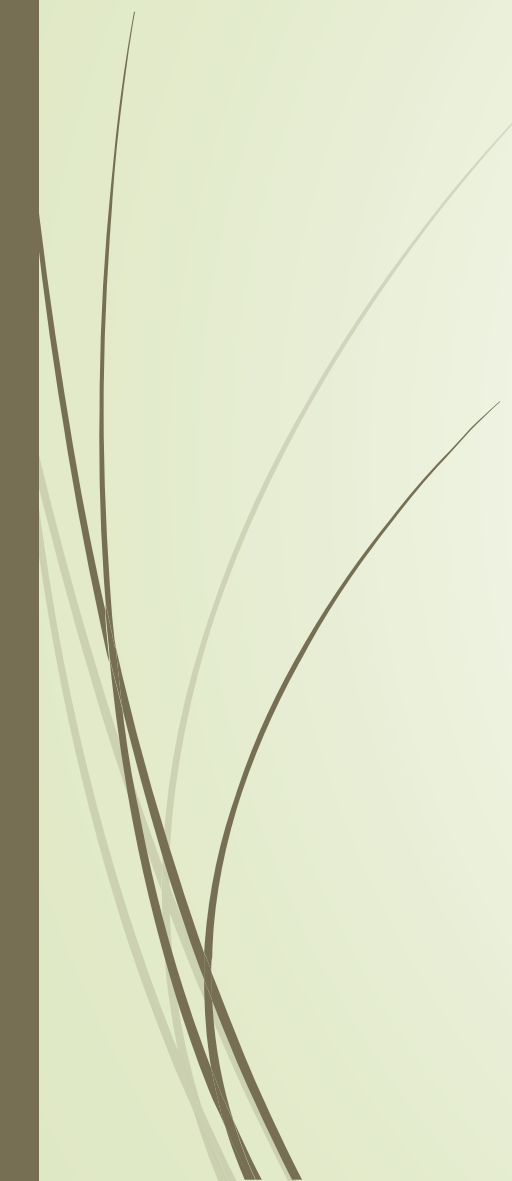
- 
- 
- ▶ Alfabe bilgisi temel düzeyde harfleri ayırt etme becerisini gerektirir. Aynı zamanda dikkat, hafıza, düşünme becerisi, problem çözme becerisi ve öğrenme stratejileri gibi birçok işlevi de içerir. Harfleri tanıma ve ayırt etmeden sonra, harflerin temsil ettiği sesler öğrenilerek okuma gelişmektedir.
  - ▶ Alfabenin tam olarak anlaşılması, birbirine bağlı olan 4 bileşeni anlamayı gerektirir.
    - ❑ Harf-şekil bilgisi
    - ❑ Harf-isim bilgisi
    - ❑ Harf-ses bilgisi
    - ❑ Harf yazma yeteneği (Mason, 1984)

- 
- **Harf-Şekil Bilgisi:** Çocukların harfleri tanıması için harfin şekli ve yönü gibi temel görsel özellikleri tanımaları gerekir. Temel özellikleri ayırt etmenin yanında, çocuklar bu özellikleri çeşitli yazı boyutlarında, tiplerinde ve el yazısı stillerinde sunulan harflerde de tanımayı öğrenmelidirler.
  - **Harf-İsim Bilgisi:** Harf ismi bilgisine yönelik becerilerde çocuklar harflerin birer sembol olduğunu, her harfin bir isminin olduğunu, her harfin büyük ve küçük sembollerinin olduğunu bilmelidirler. Bazı harflerin büyük ve küçük formlarının görsel olarak benzer olduğunu, bazılarının ise farklı olduğunu keşfetmelidirler. Çocuklar isimlerindeki ilk harfleri ve hayatlarındaki önemli insanların isimlerini daha kolay öğrenirler, çünkü bu isimler çocuk için özel bir önem taşır.
  - **Harf-Ses Bilgisi:** Yazılı konuşmada harfler sesleri temsil eder. Çocuklar harflerin seslerini öğrenirken bir harfin ismi, harfin temsil ettiği harf sesi için genellikle ipucu sağlar.
  - **Harf Yazma Yeteneği:** Chomsky, çocukların genellikle okumayı öğrenmeden önce yazmaya başladıklarını ve erken heceleme girişimlerinin harf sesleri ile ilgili farkındalıklarını gösterdiğini ifade etmiştir.

- 
- 
- Çocuklar alfabede yer alan harflerin isimlerini ve seslerini okumaya ve yazmaya başladıkça daha iyi anlar, konuşulan dilin seslerini yazılı dilin sembollerini anlamlandırmaya başlarlar. Başka bir deyişle, söylenenlerin yazılabileceğini anlar, harfler ile bunlara karşılık gelen sesler arasında bağlantı kurmaya başlarlar.
  - Alfabe bilgisi daha sonraki okuma-yazma başarısının en iyi tahmincilerinden birisidir. Alfabe bilgisini edinmedeki zorluklar daha sonraki okur-yazarlıkla ilgili zorlukların göstergesidir. Alfabeyi öğrenmek erken okur-yazarlık eğitiminin kritik bir bileşenidir.

# Sözel Dil Becerileri ve Sözcük Bilgisi

- **Dil**, sözel simgelerin kullanımını anlatan genel bir terim iken, **konuşma** insanların iletişim gereksinimleri sonucu ortaya çıkan, dilin ifade aracıdır.
- Dil, diğer insanları anlamak ve onlarla iletişim kurmak için düşünce ve sözcükleri bir araya getiren karmaşık bir süreçtir.
- Dil, çocukların önceden edindikleri dinleme, konuşma, karalama, model alma gibi becerileri kapsar.
- **Sözel dil**, erken okuma-yazmanın temelidir. Bu beceriler;
  - Konuşma,
  - Dinleme,
  - Gerektiğinde uygun tepkiler verme,
  - Konuşma dilindeki döngüyü anlama,
  - Anlatım bilgisi,
  - Sözcük dağarcığı,
  - Sözcüğün anlamını anlama,
  - Daha karmaşık cümle yapılarını kullanma becerilerini kapsar.

- 
- 
- Okuma-yazma süreci doğumla birlikte başlar ve erken çocukluk yılları boyunca sürer. İlk önce sözel olmayan iletişimi öğrenme ile başlayan süreç, daha sonra sözel iletişimle devam eder.
  - Okul öncesi dönemde çocuklar 5 yaş civarında uzun ve karmaşık tümceleri kullanmaya başlar, uzun sohbetlere katılabilir, geniş sözcük dağarcığını kullanabilir ve bunları anlayabilir. 5 yaşındaki sözel dil becerileri, 7 yaşındaki okuma başarısının bir ön göstergesidir.
  - Okul öncesi dönemde çocukların özellikle sözel dil becerileri ve okuma-yazma ile ilgili diğer beceriler çeşitli etkinlikler ve oyun yoluyla geliştirilebilir. Oyunlarında çeşitli sesleri ve ses tekrarlarını kullanma çocuğun ses farkındalığını geliştirir ve okuma-yazmada önemli bir aşama olarak görülür.

## Okuma Farkındalığı: Dinleme, Anlama, Kavrama Becerileri

- Dinleme, anlama ve kavrama becerileri, okuduğunu anlama becerilerinin ön koşuludur. Bu nedenle erken okur-yazarlık becerileri arasında önemli bir yere sahiptir.
- **Dinleme** becerisi; başka birisi tarafından anlatılan ya da okunan bir metinden anlam çıkarma becerisi olarak tanımlanabilir.
- Okumak, okuduğunu anlamak ve kavramak birbirinden farklı bir dizi zihinsel becerinin bir arada kullanımını gerektiren karmaşık bir süreçtir. Etkili bir okuyucu olmak için gerekli bir okuma farkındalığı becerileri, erken okur-yazarlık becerilerinin önemli bir kısmını oluşturur.

## Okuduğunu/okunulana tam kavramada gerekli olan beceriler

- **Edebi (literal) anlama:** Metnin detaylarının ve yazının (kitabın) genel anlamının, ana fikrinin, amacının anlaşılmasıdır.

*Bu hikaye ne hakkında, kitabın konusu ne?*

- **Çıkarımsal (inferantial) anlama:** Çocuğun dinlediği metinde geçen satır aralarını anlaması, arka plandaki bilgileri açık verilen bilgilerden yola çıkarak anlamlandırmasıdır.

*Tilki karganın sesinden gerçekten hoşlanmış mıydı?*

- **Üstbilişsel (metacognitive) anlama:** Çocuğun dinlediğini kendi düşüncelerini fark ederek yorumlamasıdır.

Okul öncesi dönemde kendilerine kitap okunan, yazılı materyalleri (dergi, resimli kitaplar, levhalar vb) yorumlaması teşvik edilen çocuklarda erken okur-yazarlık becerilerinin kademeli olarak geliştiği görülür.

Erken dönemde çocuğun kitaplarla yaşadığı deneyimler, kitaplardaki karakter ve olayların gerçek yaşantının bir kopyası olduğunu fark etmesini sağlar ve bu deneyimler çocuğun sözlü ve yazılı dil farkındalığını geliştirir.



## Kaynaklar

- ▶ Kuru, N.&Koç Tüylü, D. 2019. İlkokula hazırlıkta erken okuryazarlık eğitimi. Adım Adım Okula Başlamak. Okula Uyum ve Erken Okur-Yazarlık Eğitimi (Ed.: Ö. Polat. içinde s.141-163. Anı Yayıncılık; Ankara.
- ▶ Pabuçcu, N.&Dinç, B. 2019. Okul Öncesi Eğitimde Bir Erken Okuryazarlık Becerisi. Fonolojik Farkındalık. Kuramdan Etkinlik Uygulamalarına. Genişletilmiş 2. baskı. Anı Yayıncılık; Ankara.